

حق دسترسی به فناوری‌های پزشکی در پاندمی کووید-۱۹ از منظر حق بر سلامت

احسان جاوید

استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، مرکز تحقیقات حقوق، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران (نویسنده مسئول)
e.javid897@gmail.com

مهسا خیرخواه

دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته حقوق بین‌الملل، دانشگاه خوارزمی تهران
mahsa.k@khu.ac.ir

چکیده

زمینه و هدف: همه‌گیری کووید-۱۹ که باعث اعلام وضعیت اضطراری جهانی در زمینه بهداشت عمومی شد، اهمیت فناوری‌ها و نوآوری‌های پزشکی را در رسیدگی به شرایط اضطراری بهداشت عمومی برجسته کرده است.

روش تحقیق: این پژوهش با بررسی چالش‌های این راه، رویکردهای انجام شده برای ارتقای دسترسی به وسایل بهداشتی، واکسن‌ها و داروهای این بیماری در طول پاندمی از سوی مجامع بین‌المللی و دولت‌ها به خصوص، سازمان جهانی بهداشت را بررسی می‌کند.

یافته‌ها: دسترسی به این فناوری‌ها نابرابر بوده است؛ به طوری که بسیاری از کشورهای در حال توسعه با چالش‌های قابل توجهی در دسترسی به آن مواجه هستند. این امر مسئله نیاز فوری برای دسترسی به فناوری‌ها و نوآوری‌های پزشکی را برجسته می‌سازد.

نتیجه: رویکردهای انجام شده شامل حمایت از تحقیق و توسعه اطلاعات، اقدامات تسهیل‌کننده تجاری و تقویت نوآوری‌ها می‌باشد. جامعه بین‌المللی با همکاری با یکدیگر می‌تواند اطمینان حاصل نماید که همه کشورها به طور عادلانه به فناوری‌های پزشکی و وسایل اولیه و اساسی بهداشتی برای نجات جان انسان‌ها و حفاظت از سلامت عمومی دسترسی دارند.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت فکری، حقوق رقابت، حق بر دسترسی عادلانه، موافقت‌نامه تریپس، بیماری کووید-۱۹

مقدمه

حق بر سلامت یکی از شناخته‌ترین حقوق بنیادین بشری است که در میثاق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد توجه قرار گرفته است. این حق به دلیل تنوع حوزه‌های مربوط به آن، دارای تعریف واضح و صریحی نیست. باری، روشن‌ترین و کامل‌ترین بیان از حق بر سلامتی در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ یافت می‌شود که بند ۱ ماده ۱۲ این سند با الهام از اساسنامه‌ی سازمان بهداشت جهانی، مقرر می‌دارد که: دولت‌های عضو میثاق هر کس را به تمتع از بهترین حال سلامتی و روحی ممکن الوصول به رسمیت می‌شناسند. بند دوم همین ماده نیز به اقداماتی که از سوی دولت‌های عضو باید صورت گیرد، اشاره می‌نماید. حق بر سلامتی مسائل گسترده‌ای را در نظام بین‌المللی بهم پیوند زده که هر کدام در تأمین این حق به استانداردهای متعالی خود نقشی اساسی ایفا می‌کنند. این موضوعات نظیر آب سالم، غذای کافی، بهره‌مندی از محیط زیست سالم، بهره‌مندی از خدمات بهداشتی و درمانی اولیه در کنار حق دسترسی به دارو به مثابه تار و پود این حق تلقی می‌شود. (زمانی: ۲۲: ۸۵)

حق دسترسی به دارو منصرف از این که در اسناد بین‌المللی حقوق بشری و به طور مستقل و صریح مورد اشاره قرار نگرفته است، از مولفه‌های تأمین حق بر سلامتی و از عناصر اصلی تحقق آن حق تلقی می‌شود که بر اساس آن هر فردی حق دارد در موقع ابتلا به بیماری، به داروهای اساسی و خوراکی از جمله واکسن‌ها، آنتی‌بیوتیک‌ها، کپسول‌ها و محلول‌های تزریقی، به منظور پیشگیری، کنترل و درمان بیماری‌های فراگیر، بیماری‌های بومی و محلی و بیماری‌های حرفه‌ای و شغلی، در هر زمان و مکان دسترسی داشته باشد. (نیاورانی و جاوید: ۱۳۹۵: ۳۰) ممکن است این گونه تصور شود که دولت باید مستقیماً خدمات بهداشتی و دارویی را در دسترس اتباع خود قرار دهد؛ در حالی که این گونه نیست. تکلیف دولت‌ها در این باره، فراهم کردن بستر و زیرساخت‌های مناسب برای دسترسی همگانی است.

همه‌گیری کووید ۱۹، نیاز فوری به دسترسی عادلانه و همگانی به فناوری‌ها و نوآوری‌های پزشکی را برجسته کرده است. با توجه به تاثیر ویرانگر این ویروس، بسیاری از کشورهای در حال توسعه و فقیر برای دسترسی به وسایل بهداشت عمومی و واکسن‌ها دچار مشکل شده‌اند که منجر به نابرابری‌های قابل توجهی در حوزه بهداشت عمومی شده است و نیاز فوری برای ارتقای دسترسی به فناوری‌های پزشکی به منظور دسترسی عادلانه همه افراد به آن‌ها را آشکار می‌سازد (World Health Organization, 2012).

از آنجا که تمام دانشمندان جهان برای یافتن درمان موثر این ویروس در حال رقابت هستند و واضح است که ابتدائاً دسترسی به فناوری‌های پزشکی برای سلامت عمومی بسیار حائز اهمیت است؛ در بحث بهداشت عمومی انتقال دانش فنی به طور اعم شامل انتقال فرمول ساخت، تجهیزات، مواد اولیه و دانش خاص می‌شود. اما در شکل خاص آن تنها به دانش خاص محصول نوین می‌پردازد. باری، بلکه این نوآوری‌ها به آسانی و عادلانه در دسترس همگان به خصوص مردم کشورهای در حال توسعه نیست. سازمان جهانی بهداشت اهمیت ارتقای دسترسی به فناوری‌های پزشکی به ویژه به دنبال شیوع کووید ۱۹ را بسیار مهم ارزیابی کرده است.

یکی از چالش‌های کلیدی در دسترسی عادلانه به داروها و فناوری‌های پزشکی، بحث حقوق مالکیت معنوی است. بسیاری از شرکت‌های داروساز، امتیاز نام‌هایی مربوط به داروهای نجات‌بخش را دارند که این حق امتیاز باعث گرانی این داروها برای افراد ساکن در کشورهای در حال توسعه می‌شود. این امر در طول پاندمی، باعث درخواست‌ها برای همکاری در توسعه و توزیع فناوری‌های پزشکی، به خصوص واکسن‌ها شده است. سازمان بهداشت جهانی به دنبال راه‌حلی بوده تا سیاست‌هایی را ترویج نماید که بین دسترسی عادلانه و ابداعات دارویی و فناوری‌های نوین پزشکی، تعادل ایجاد کند. (World Health Organization, 2021)

دیگر جنبه‌ی مهم دسترسی عادلانه به داروها و فناوری‌های پزشکی، قراردادهای تجاری و تغییر سیاست‌های تجاری است که در طول پاندمی زنجیره‌های تأمین جهانی را مختل کرده و باعث دشواری دسترسی کشورهای به تجهیزات پزشکی و داروها شده

است. اطمینان از سهولت جریان دسترسی به فناوری های پزشکی و داروها برای رسیدگی به شرایط بحران بهداشت عمومی مانند کووید ۱۹، و به طور کلی تعمیم دسترسی به نوآوری های پزشکی برای رسیدگی و بهبود افراد در سراسر جهان، بسیار حائز اهمیت است. سازمان بهداشت جهانی به وسیله ی ارتباط گرفتن با دولت ها و جامعه مدنی فعال، در تلاش است تا از دسترسی عادلانه تمام افراد به فناوری های پزشکی به خصوص واکسن های حیات بخش و مقرون به صرفه بودن فناوری ها برای همگان اطمینان حاصل کند و موانع دسترسی از جمله سیاست های تجاری و مالکیت معنوی را برطرف نماید (World Health Organization, 2021)

از آن جا که جامعه ی بین المللی برای دستیابی به تامین حقوق مسلم بشری حق بر سلامت و حق دسترسی عادلانه نیازمند همکاری دولت ها و مجامع بین المللی و همچنین فعالین مدنی است، بررسی نقش این نهادها در گذار از پاندمی و همچنین تشویق سایر نهادها به فعالیت در این راه و آموختن از تجربیات کسب شده در طول همه گیری کووید ۱۹ ضروری می نماید. در این پژوهش در کنار بررسی چالش های جهانی این بیماری در جنبه های تجارت بین الملل، انتقال دانش فنی و مالکیت معنوی، به نقش دولت ها و مجامع بین المللی، به خصوص نقش پررنگ سازمان جهانی بهداشت در تامین حق دسترسی عادلانه، در پاسخ به این پرسش که «آیا نقش سازمان های بین المللی در تامین حق بر سلامت و دسترسی عادلانه در هنگام شیوع کووید ۱۹ موثر بوده است؟» خواهیم پرداخت. (World Health Organization, 2021)

۱- روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش، مبتنی بر روش تحقیقی فلسفی-قیاسی (کل به جز) و با استفاده از منابع کتابخانه ای و واکاوی اسناد بین المللی، می باشد.

۲- بیماری کووید ۱۹ به مثابه بحران بهداشت عمومی

شیوع بیماری کرونا ویروس ۲۰۱۹ یا کووید ۱۹ یک بحران بهداشت عمومی جهانی را ایجاد نمود که باعث چالش هایی در سیاسی های سلامت عمومی، تجارت بین الملل، مالکیت معنوی و مسائل انتقال دانش فنی شده است. این ویروس اولین بار در دسامبر سال ۲۰۱۹ میلادی در شهر ووهان چین شناسایی شد و شیوع پیدا کرد که در طی این اتفاق دولت چین وضعیت اضطراری اعلام نمود و این شهر را به کل قرنطینه کرد. این ویروس نوعی از بیماری عفونی ایجاد می نماید که دستگاه تنفسی فرد بیمار را درگیر می کند و به طور چشم گیری بر افراد آسیب پذیر تاثیر می گذارد. بر اساس شواهد موجود تا ماه می ۲۰۲۱، اکثر افراد به نوع خفیف این ویروس مبتلا می شوند که بدون علائم مشخصه آن از جمله تب، گلودرد، سرفه و تنگی نفس، خستگی شدید و لرز است؛ در حالی که ۱۵ درصد از افراد به نوع حاد کووید مبتلا می شوند که منجر به سینه پهلو و نارسایی چند اندامی می شود و نیاز به بستری و مراقبت های ویژه، از جمله اکسیژن تراپی و دستگاه های خاص پزشکی دارند. (World Health Organization.: (2020)

مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه های متعددی در این موضوع صادر کرد. قطعنامه همبستگی جهانی برای مبارزه با کرونا ویروس ۲۰۱۹ (Sharawy, I. (2022)، همکاری های بین المللی برای تضمین دسترسی جهانی به داروها، واکسن ها و تجهیزات پزشکی برای رویارویی با کووید ۱۹ (Assembly.U.G:2020: UNDOCS A/RES/74/27) از این جمله بودند که به روحیه ی همکاری و وحدت بین کشورها برای مقابله با این بیماری تاکید داشته اند. همچنین سازمان بهداشت جهانی نیز با صدور قطعنامه ی واکنش به کووید ۱۹ (World Health Organization :2020: WHA73/A73-R1) بر تاثیر شگرف این بیماری بر سلامت جهانی تاکید کرد. شورای حقوق بشر نیز از دولت ها خواسته است تا دسترسی عادلانه، مقرون به صرفه، جهانی و به موقع واکسن برای همه را تضمین نمایند و در صورت امکان، در اختیار سایر هموعان خود نیز بگذارند .

سازمان ملل متحد بعدها طی دو قطعنامه ی پاسخ جامع و هماهنگ به همه گیری کرونا و ویروس ۲۰۱۹ و واکنش متحد علیه تهدیدات جهانی بهداشت: مبارزه با کووید ۱۹ (Assembly U.G:2020:UNDOCS A/74/L) به نقش رهبری سازمان جهانی بهداشت پرداخت و بر تلاش همکاری های جهانی برای کاهش پیامدهای این بیماری بر بهداشت جهانی، از جمله ایجاد مشارکت ها و به اشتراک گذاری مواد و داده های مورد نیاز، تاکید کرد.

سازمان جهانی بهداشت مقرراتی به نام تقویت آمادگی برای شرایط اضطراری بهداشتی: اجرای مقررات بین المللی بهداشت (World Health Organization: WHA74/A74) (International Health Rules) در سال ۲۰۰۵ تدوین نموده است که در خلال پاندمی کرونا نیز با بهره گیری از همین مقررات، کمیته سازمان ۴۰ توصیه نامه ارائه نمود که در زمینه های کلیدی نقش و عملکرد کانون های ملی حقوق بشر، الزامات آمادگی سیستم اطلاع رسانی و هشدارهای ملی، ارزیابی ریسک ها و به اشتراک گذاری اطلاعات دسته بندی شده اند.

در سال ۲۰۲۰، سازمان جهانی بهداشت وضعیت اضطراری بین المللی با نگرانی درباره بهداشت عمومی را اعلام نمود. سازمان متعاقبا توصیه های موقتی درباره ی تجارت بین الملل از جمله مسائلی سفر، محموله های کالاها و رفت و آمدها را صادر نمود. دولت ها نیز در جریان همه گیری، محدودیت های اقتصادی-اجتماعی از جمله سیاست های محدودیت سفر، محدودیت واردات و فاصله فیزیکی اعمال نمودند.

یکی از ابتکارات سازمان بهداشت جهانی، منتشر کردن هفته نامه های اپیدمیولوژیک درباره سلامت عمومی بود که به روز ترین اطلاعات درباره تاثیر انواع ویروس های کووید بر اثربخشی واکسن های در دست آزمایش را درج می کرد. در این برنامه ها اهمیت بیشتر بر موضوع برنامه های پیشگیری و کنترل ملی عفونت بوده که با کنترل و وضعیت بتوانند بر روی تولید و بعدها، افزایش تولید واکسن های کووید برای کاهش مرگ و میر و بعد از آن، دسترسی عادلانه و همگانی همه افراد به واکسن، بپردازند. همچنین هشدارهایی درباره ی اقدامات قبل، حین و بعد سفر و رعایت نظامات بهداشتی را نیز شامل می شد. (World Health Organization:2022: Weekly Epidemiological Update on COVID-19)

سازمان بهداشت جهانی در اقدام دیگری یک هیئت مستقل آماده ی پاسخگویی توسط مدیرکل سازمان ایجاد نمود که به بررسی بی طرفانه و جامع و واکاوی تجربیات آموخته شده جهت محافظت افراد از تهدیدات بهداشتی، دایر کرد. (Sirleaf, E.J., & Clark, H. (2021)) این اقدامات، نقش رهبری سازمان در طول پاندمی کووید ۱۹ را آشکارتر می سازد.

۳- چالش های پاندمی کووید ۱۹

همه گیری کووید ۱۹، تاثیرات ناگهانی و گسترده ای بر سیستم های بهداشتی همراه با پیامدهای اجتماعی و اقتصادی قابل توجهی در سراسر جهان ایجاد کرد. این همه گیری همچنین تهدید فوق العاده ای برای سلامتی و معیشت مردم بوجود آورده که نیاز فوری به اقداماتی در زمینه های نظارت و مهار انتشار ویروس و سویه های جدید آن، هماهنگی منابع مورد نیاز، اطمینان از وجود کافی وسایل بهداشتی و تجهیزات حفاظتی و دسترسی عادلانه همه افراد به آن ها، دسترسی به تشخیص ها و درمان های نوین و واکسن ها، رسیدگی به پیامدهای اقتصادی ناشی از پاندمی و تاثیرات آن بر مردم، ضروری می نماید. در این پژوهش عمده تاثیرات در سه دسته فناوری های بهداشتی و خدمات پزشکی، تجارت بین المللی موثر و مسائل مالکیت فکری گردآورده شده اند.

۴- فناوری های بهداشتی و خدمات پزشکی:

از آن جا که حق بر سلامتی و فرع بر آن، حق دسترسی عادلانه به داروهای اساسی از حقوق بنیادین و مسلم هر انسان است، موافقت نامه ای در حمایت از این حق انسانی و همچنین حق اختراع ابداعات دارویی برای صاحبان آن تدوین شد که تحت

عنوان موافقت نامه تریپس ۱۹۹۴ در سازمان تجارت جهانی تدوین گردید. دسترس عادلانه در بحث بهداشت عمومی، قاعده ای است که سازمان بهداشت جهانی از قواعد مربوط به آن به تعهدات الزام آور تعبیر کرده است. دسترس عادلانه به داروها تعریفی ندارد و به صورت صریح در اسناد به آن اشاره نشده است؛ لیکن عبارتی تفسیر پذیر است. همچنین می توان این عبارت را از ماده ۲۵ اعلامیه حقوق بشر استنباط نمود. این اصطلاح به معنی توزیع عادلانه ی همگانی داروها و وسایل بهداشتی نیست؛ بلکه به معنی فراهم کردن شرایط و بستر مناسب برای دسترسی عادلانه افراد از سوی دولت هاست. (صادقی: ۱۳۸۸: ۱۹۷)

موافقت نامه تریپس که با دیدی حمایتی برای دسترسی کشورها بالاخص کشورهای در حال توسعه برای به داروهای اساسی به ویژه داروهای عفونی در هنگام بحران های بهداشت عمومی تنظیم شده، به این کشورها در این مواقع اجازه می دهد با ارائه مدارک و ادله ی لازم و مقادیر لازم از دارو، درخواست صدور مجوز اجباری از کشور تولید کننده دارو را نمایند و به نوعی، از رعایت مقررات مربوط به اختراعات دارویی معاف گردند. (نیاورانی و جاوید: ۱۳۹۵: ۳۳) همچنین سازمان در اعلامیه ای اعلام کرد که بیشتر قواعد مربوط به موافقت نامه تریپس، تدوین قواعد عرفی است و اگر دولت ها اعتراضی در این خصوص دارند باید اعتراض خود را اعلان دارند، چرا که قواعد عرفی الزام آورند جز با اعتراض مستمر دولت معترض م. ص. هر چند رویه ی حاضر نامعمول است؛ زیرا هم چنان تکرار رویه و اعتقاد حقوقی دولت ها بصورت کامل احراز نشده اند اما اهمیت بحث سلامت عمومی باعث شده تغییراتی را در حقوق بین الملل داشته باشیم.

تولید کنندگان دارو در دوران پاندمی با حمایت از این قواعد، بخشی از افزایش تولید خود را به کشورهای در حال توسعه اختصاص دادند و بسیاری از کشورها نیز در این زمینه افزایش تولید، سرمایه گذاری کردند. این حمایت ها تنها در تولید و دسترسی به واکسن کووید نبود؛ بلکه تجهیزات ضروری بیمارستانی مثل رمدسیور و ونتیلاتور و سایر وسایل ضروری بیمارستانی را نیز شامل می شد. در این زمینه نظارت هایی صورت گرفت تا اطمینان حاصل شود که این وسایل با قیمتی عادلانه در بازار عرضه شود و همچنین قیمت رقابتی خود را حفظ نماید تا از فعالیت های کارتلی و ظن به تبانی در جهت ثابت نگه داشتن قیمت ها و از بین بردن بازار شرکت های خرد تر در سطح اقتصادی، جلوگیری به عمل آید.

بسیاری از کشورها مانند مراکش و آفریقای جنوبی قوانین مربوطه خود را در زمینه حقوق رقابت، تغییر دادند. برخی کشورها هم قواعد سخت گیرانه تری در این زمینه وضع کرده اند. مرجع رقابت بریتانیا اعلام کرد که تجارت بی وجدانی را که از این بحران به عنوان پوششی برای تبانی های غیر ضروری استفاده می کند را تحمل نخواهد کرد. وزارت دادگستری آمریکا نیز به شرکت ها هشدار داد که در صورت ظن به تبانی بصورت شدیدی تحت پیگرد قرار خواهند گرفت؛ به ویژه زمانی که پای سازمان های دولتی در میان باشد. آژانس های رقابت در کشورها نیز به شرکت ها هشدار دادند که مراقب فعالیت کارتلی ها هستند؛ به این معنا که تمام مناقضات و مزایده ها، افزایش خرید و تقاضای اضطراری را مورد بررسی قرار می دهند. (Jones, A. 2020:287) این مقام ها البته در مواردی استثنایی، اجازه همکاری بین توزیع کنندگان و تولید کنندگان و انعقاد توافقات افقی و عمودی را دادند تا از زنجیره تامین ضروری در طول پاندمی محافظت شود.

۵- تجارت بین المللی موثر

تجارت بین المللی می تواند عاملی مهم برای توسعه اقتصادی و بهبود کیفیت زندگی افراد باشد و در عین حال می تواند محدود کننده ی دسترسی هایی از جمله فناوری های پزشکی برای برخی افراد و کشورها گردد؛ زیرا ممکن است دسترسی کشورهایی را که توانایی تحقیق و توسعه ندارند را محدود نماید. سیاست گذاری های بین المللی و تقویت همکاری های جهانی می تواند باعث کاهش این محدودیت ها گردد.

در طول پاندمی، در حالی که تجارت جهانی در سال ۲۰۲۰ نسبت به سال گذشته ۷,۶ درصد کاهش داشته اما واردات و صادرات کالاهای پزشکی با ۱۶ درصد افزایش به ۲,۳۴۳ میلیارد دلار رسید. اقدامات محدود کننده تجاری در راستای ارتقای سلامت عمومی در اعلامیه های سازمان جهانی بهداشت و همچنین از دید وزرای ۲۰ کشور صنعتی (G20) باید متناسب، شفاف و موقتی باشد. (G20 Trade and Investment Ministerial Statement:2021)

تجارت بین الملل همچنین جریان های فرامرزی برای دسترسی به تجهیزات پزشکی را تقویت می کند و روند دسترسی به واکسن را تسریع می نماید. از ابتدای پاندمی، کشورها هم اقدامات تسهیل کننده و هم اقدامات محدود کننده تجاری همانند حذف تعرفه های وارداتی نوآوری های پزشکی و معافیت های گمرکی را انجام داده اند. همچنان که اکثریت کشورها وارد کننده های خالص فناوری های بهداشتی بودند، کشورهای با درآمد پایین و در حال توسعه با چالش های اساسی دسترسی به حداقلی ترین وسایل بهداشتی دست و پنجه نرم می کردند. دبیرخانه ی سازمان تجارت جهانی، روش هایی را بررسی کرد که سیاست های تجاری بتوانند نقش تسهیل کننده ای در روند انتقال واکسن ها را ایفا کنند (Danieli, F. (2022)) که این اقدامات در چندین ابزار عملی از جمله اقدامات تسهیل کننده تجاری برای تجهیزات حیاتی و تهیه ی لیستی از تنگناهای مربوط به تجارت برای بهبود وضعیت دنبال می شد.

۶- مسائل مالکیت فکری

مالکیت فکری از مواردی است که می تواند منجر به محدودیت دسترسی به فناوری های پزشکی شود. اختراعات و حقوق مالکیت فکری مانند حق اختراع، حق نشر و حق تجاری سازی، بر این امکان تأثیر می گذارند که فناوری های پزشکی چگونه ارائه شوند و در کدام ناحیه جغرافیایی و یا برای چه گروهی از جامعه در دسترس قرار گیرند. عواملی چون محدودیت های اقتصادی و محدودیت های فنی می توانند از مهم ترین عوامل محدودیت به دسترسی به نوآوری های پزشکی گردند. هر چند که آزادی تحقیقات و پژوهش های علمی در قالب آزادی اندیشه و اشاعه ی اطلاعات است که در زمره ی حقوق مورد حمایت نظام بین المللی حقوق بشر است، با حق بر حیات فرهنگی و حق بر حمایت از منافع مادی و آثار علمی تکمیل گردیده است. (زمانی: ۱۳۸۵: ۲۵) البته می توان در شرایط خاص سیاست های تضمین کننده برای دسترسی به حقوق مسلم بشری از جمله حق بر سلامت، مانند سیاست گذاری های تامین کننده دسترسی و همکاری های بین المللی را مد نظر قرار داد.

سیستم مالکیت فکری جهانی به شدت حامی و مشوق تمام نوآوری های مربوط به کووید از دوره ی اختراع تا عرضه بود و همچنین اسرار تجاری را مورد صیانت قرار میداد. هر کشوری می توانست سیستم مالکیت فکری خود را مطابق با موفقیت نامه تریپس، ۱۹۹۴ که انعطافی درباره ی قواعد مربوط به بهداشت عمومی و نیازهای موجود به وجود آورده بود، را تنظیم نماید. سیستم های مالکیت معنوی تحقیق و توسعه و دسترسی به پشتیبانی را تسهیل می کنند و همچنین استثنائاتی در زمینه موضوعات قابل ثبت اختراع دارند. برای مثال، در دوران پاندمی تحقیق درباره ی نوعی از واکسن در جریان یک تحقیق و توسعه ی دیگر در همین مورد، نقض حق اختراع تلقی نمی شود. همچنین درباره ی صدور مجوز های اجباری، قوانین برخی از کشورها مانند آلمان دسترسی ها به درمان های خاص و ثبت شده در جهت حفاظت فردی را تسهیل می نماید.

در این راستا سازمان جهانی مالکیت معنوی، یک پایگاه داده ایجاد کرده که درباره ی اطلاعات ثبت اختراعات مرتبط با کووید است و تمام مسائل مانند تجربه و تحلیل گزارشات در روند تشخیص و درمان را در دسترس قرار می دهد. بسیاری از کشورها نیز به همین کار روی آوردند. (Haugen, H. M.: (2021):195)

همان طور که پیش تر گفته شد، کشورها در زمان بحران جهانی در راستای تعهد به دسترسی عادلانه به وسایل بهداشتی و نظامات پزشکی، امتیازنامه اختراعات خود را اعمال نمی کنند. (صادقی: ۱۳۸۸: ۲۰۳) در این باره تنشی بین شرکت داروسازی آمریکایی مدرنا علیه شرکت های داروسازی بیوتک و فایزر رخ داد. مدرنا ادعا کرده بود که دو شرکت یاد شده از نوآوری های

ثبت شده این شرکت در سال ۲۰۱۰ و ۲۰۱۶ کپی برداری کرده اند و دادگاه خواست که مجوزهای عرضه این دو شرکت را باطل نماید. دادگاه استیناف آمریکا در رای خود اعلام کرد که در حکم خود مجدداً تعهدات کشورها در زمان بحران های بهداشتی را یادآوری می کند و موضوع بسیار واضح و شفاف است و در نتیجه، این شکایت قابل طرح نیست.

۷- اقدامات داوطلبانه دولت ها

بسیاری از دولت ها و شرکت های مبتکر، اقدامات داوطلبانه ای در طول بحران کووید انجام دادند. بسیاری از کشورها مجوز های غیر انحصاری و بدون حق امتیاز صادر کردند (Hoen, E. T. (2022): 183) و همچنین داده های علمی را برای استفاده ی رایگان در اختیار همگان قرار دادند. برای مثال، مشخصات فنی برخی تجهیزات حیاتی مثل هواکش ها و تهویه ها را به اشتراک گذاشتند (Dave, C.Cameron and others (2021):3) و اجازه ی استفاده مجدد و دسترس آزادانه به ادبیات علمی، که مضمول حق چاپ هستند، را فراهم کردند. (Fraser, N., Brierley and others: (2021): 19)

برخی مراکز مانند مرکز پژوهشی دانشگاه آکسفورد اطلاعات واکسن های ساخته شده برای کووید را به داروسازی های مبتکر به رایگان به اشتراک گذاشتند (AstraZeneca, P. L. C.:2020) و همچنین بسیاری از دانشگاه ها و مراکز تحقیقاتی ایالات متحده در راستای عدالت جهانی و تحقیقات زیست پزشکی دسترس های رایگان در اختیار علاقه مندان قرار دادند؛ در صورتی که تعهدی به انجام این کار نداشتند.

۸- اقدامات ابتکاری مجامع بین المللی

سازمان بهداشت جهانی در راستای تحقیق و حمایت و توسعه درمان ها و دسترس های واکسن های کووید، یکسری ابتکارات مختلف راه اندازی نمود. که از جمله ی آن ها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ایجاد یک پلتفرم آزمایشی بالینی بین المللی برای درمان های کووید (World Health organization:2021: WHA74/ (A74_15)
- ایجاد یک انجمن جهانی برای پژوهش و نوآوری های کووید برای به اشتراک گذاری داده ها در جهت اهداف بهداشت عمومی
- یک کارآزمایی برای مقایسه ی چهار گزینه ی درمانی امیدوار کننده به بهبود از قبیل رمدسیور، لویپناویر/ریتوناویر، لویپناویر/ریتوناویر ربا اینترفرونبتا و کلروکین
- اعطای کمک های مالی به کسانی که به دنبال دوره های آموزشی درمانی هستند
- ایجاد یک سیستم به اشتراک گذاری داده برای نظارت و آزمایشات بالینی
- تهیه یک فهرست اضطراری برای محصولات بدون مجوز با زمان محدود و با شرایط خاص (World Health Organization:2020)

سازمان تجارت جهانی نیز با هدف افزایش شفافیت در فرایندهای نظاتی و تقویت همکاری برای رفع شکاف های موجود در تولید و توزیع جهانی واکسن ها، فناوری های پزشکی و تشخیص های بالینی، به دنبال راه حل های فراگیر بوده است.

۹- واکنش های جهانی

در بحث واکنش های جهانی، تاکید اساسی جامعه بین المللی بر شفافیت بوده است. سازمان بهداشت جهانی مقرراتی را وضع نمود که گزارشات مربوط به تحقیق و توسعه به صورت فوری، قابل اطلاع رسانی و شفاف به دست این مرجع برسد. همچنین قطعنامه های این مرجع بر بهبود شفافیت بازار دارو و واکسن ها تاکید می ورزد. این سازمان در فراخوانی به نام *فراخوان*

همبستگی این شفافیت را در ابتکارات تحقیق و توسعه مورد تاکید قرار داد و از آن به عنوان اصلی کلیدی برای تحقق و پاسخ موثر و عادلانه یاد کرد. (World Health organization:2020: WHA73/A73_R1) همچنین مجمع عمومی سازمان ملل در قطعنامه ای اعلام نمود که دسترس عادلانه به و سایل بهداشتی یک اولویتی جهانی و اساس مبارزه با همه گیری است؛ به علاوه، این دسترسی باید مقرون به صرفه، در دسترس، مقبول و با کیفیت باشد. (Assembly U.G:2020: A/RES/74/24) سازمان مالکیت معنوی نیز اطلاعات دقیقی در مورد اقدامات دفاتر این سازمان و دولت های عضو برای بهبود دسترسی به محصولات پزشکی ارائه می کند. (Cao, Y., Hiyoshi, A., & Montgomery, S. (2020:10)

در کل، اهمیت دسترسی به فناوری های جدید و مدیریت درست مالکیت معنوی، وسیله ای برای دستیابی به هدف شفافیت و دسترسی عادلانه در نظر گرفته شده است. سیاست گذاران سلامت سه عنصر سلامت، تجارت و مالکیت فکری را با شیوه ای جامع برای پاسخگویی به چالش های همه گیری در نظر گرفتند و این سه عنصر را بسیار حائز اهمیت در پاسخ به پاندمی کووید ارزیابی کردند؛ که این سه مهم در چارچوب رهبری سازمان جهانی بهداشت، با کمک های سازمان مالکیت معنوی و سازمان ملل متحد ارائه گردید.

نتیجه گیری

قواعد بهداشت عمومی، نظام مندی های اقتصادی و بین المللی را بسیار تغییر داده است. بحران همه گیری کووید ۱۹ به عنوان چالش برانگیزترین بحران بهداشت عمومی در دهه اخیر، تاثیر قابل توجهی بر مسائل سلامت عمومی، مالکیت معنوی و تجارت بین الملل داشته است. این بیماری همه گیر اهمیت ارتقای دسترسی به فناوری های پزشکی، درمان ها و واکسن های نجات بخش برای همه افراد را برجسته ساخته است. این امر مستلزم تلاش مشترک بین دولت ها، بخش های خصوصی به خصوص شرکت های داروسازی ملی، سازمان های بین المللی و جامعه مدنی است تا اطمینان حاصل شود که این وسایل حیاتی برای همه بطور عادلانه قابل دسترسی است. همچنان که در پژوهش انجام شده، تلاش دولت ها در چارچوب موافقت نامه تریپس و همکاری با توسعه های سازمان های بین المللی و کوشش سازمان های جهانی نظیر سازمان بهداشت جهانی و سازمان ملل متحد در جهت رهبری و گذار از پاندمی کووید ۱۹، مشاهده گردید.

به رسمیت شناختن نقش مالکیت معنوی و تجارت در ارتقای دسترسی به فناوری های پزشکی و نوآوری های درمانی ضروری می نماید. دولت ها و سازمان ها باید با همکاری یکدیگر اطمینان حاصل نمایند که قوانین مالکیت معنوی مانع دسترسی عادلانه و همگانی به وسایل درمانی و واکسن های حیاتی بخش نمی شوند که یکی از راهکارهای این مهم، می تواند تطابق موافقت نامه تریپس ۱۹۹۴ بر قوانین ثبت اختراع باشد؛ (صادقی : ۱۳۸۷ : ۲۹۸) همچنان که با اعلام سازمان بهداشت جهانی، بسیاری از قواعد این موافقت نامه صورت عرفی به خود گرفته اند. (WHO Declaration on the TRIPS:2021) به علاوه سیاست های تجاری نیز باید دسترسی به و سایل بهداشتی و تجهیزات پزشکی را تسهیل نمایند. این اقدامات، در قالب همکاری ها در شکل حقوق سخت، یعنی حقوق معاهدات موثرتر می نماید.

در دو دهه اخیر جهان شاهد ۵۹ نوع از بیماری واگیردار بوده است. سازمان بهداشت جهانی که سازمان متولی سلامت بین المللی است و هدفش با صلح و امنیت بین المللی گره خورده، باید قادر به تصمیم گیری و دیکته کردن سیاست های متحد الشکل خود به اعضای خود باشد. باری، با مشاهده وضعیت پیشامده در دو سال اخیر به نظر می رسد که سازمان بیشتر در مقام یک نهاد واسطه و ارائه کننده تصمیمات مشورتی و توسعه ای بوده و از حیث نهادی قادر به صدور قطعنامه های لازم الاجرا نبوده است و از این حیث نیازمند تغییراتی در ساختار خود است (سواری: ۱۳۹۹: ۸۴) برای ارائه ی نقشی تاثیر گذارتر، این سازمان و همچنین سازمان جهانی مالکیت معنوی، می توانند ضمن بوجود آوردن تغییراتی در ساختار خود در جهت اخذ تصمیمات لازم الاتباع برای همه اعضا در هنگام رویداد های مشابه کووید ۱۹ و بیماری های فراگیر، دولت ها را به انعقاد

معاهدات جهانی جهت واکنش ها وهمکاری های فوری و همگانی در زمان بروز بحران های جهانی، تشویق نمایند و همچنین، می توانند برای نزدیک کردن قوانین کشورها به قواعد بین المللی بشری نظیر حق بر دسترسی عادلانه، قانون نمونه ها و دستورالعمل های بیشتری تدوین نمایند. همچنین سازمان ملل متحد، رهبری این پاندمی و عبور از چالش های آن را به سازمان های مربوطه زیرمجموعه خود سپرد؛ در حالی که برای مثال، شورای امنیت سازمان ملل که در سال ۲۰۱۴ در جریان بیماری ابولا، قطعنامه ۲۱۷۷ در راستای فصل هفتم خود صادر کرد و این بیماری را تهدید علیه صلح قلمداد نمود، می توانست در طول پاندمی کووید نیز چنین عملی را مجدداً تکرار نماید.

در نهایت، تلاش های وافر سازمان جهانی بهداشت در کنار تلاش مشترک دولت های عضو و سازمان های بین المللی دیگر باعث شد که نتیجه ی مطلوبی در گذار از دوران پاندمی کووید ۱۹ را شاهد باشیم. با انجام مواردی که بسیاری از آن ها در دوران پاندمی کووید در دست اقدام قرار گرفت، می توان گفت که شرایط عادلانه دسترس به داروها و وسایل اساسی درمان برای بهبود وضعیت سلامت عمومی و جلوگیری از همه گیری های آینده و همچنین؛ آمادگی مورد قبولی برای بحران های بهداشت عمومی در آینده، برای همگان فراهم گردیده است. لیکن، برای تحقق کامل و موثر این حقوق بنیادین، باید قاعده سازی جهانی و سخت در قالب معاهدات بین المللی در چارچوب سازمان های بین المللی نظیر سازمان ملل متحد و سازمان های بین المللی فرعی آن مورد اقدام قرار گیرد.

منابع

- صادقی، محسن (۱۳۸۷)، *حمایت از ابداعات دارویی و الحاق به سازمان تجارت جهانی*، تهران، انتشارات میزان
- نیاورانی، صابر و جاوید، احسان (۱۳۹۵)، *حق دسترسی به داروهای اساسی در چارچوب موافقت نامه تربیس و چالش حمایت از حق بین المللی بشر بر سلامت*، مجله حقوقی بین المللی، شماره ۱۴
- صادقی، محسن (۱۳۸۸)، *حمایت از اختراعات دارویی و چالشهای حقوق بشری آن*، فصلنامه حقوق و علوم حقوق سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۹، شماره ۳
- سواری، حسن (۱۳۹۹)، *کرونا و آزمون کارآمدی سازمان جهانی بهداشت*، مجموعه مقالات سمپوزیوم کرونا، حقوق و روابط بین الملل انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد
- زمانی، سیدقاسم (۱۳۸۵)، *شبیه سازی درمانی و حق بر سلامتی در قلمرو حقوق بین الملل بشر*، پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۹

- *Promoting Access to Medical Technologies and Innovation, intersections between public health, intellectual property and trade* (2020), Second edition, WHO Publication
- Jones, A. (2020). *Cartels in the time of COVID-19*. *Journal of Antitrust Enforcement*, 8(2), 287-289
- Sharawy, I. (2022). *Ethical and Regulatory Issues in Genetic Research Collaboration between Global Pharmaceutical Industry and Low-and Middle-income Countries*
- Danieli, F. (2022). *Global value chains and Covid-19 vaccines distribution in developing countries*
- Haugen, H. M. (2021). *Does TRIPS (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) prevent COVID-19 vaccines as a global public good?*, *The Journal of World Intellectual Property*, 24(3-4), 195-220.
- Hoen, E. T. (2022). *Protection of clinical test data and public health: A proposal to end the stronghold of data exclusivity*. In *Access to Medicines and Vaccines: Implementing Flexibilities Under Intellectual*

Property Law (pp. 183-200). Springer International Publishing

- Dave, C., Cameron, P., Basmaji, J., Campbell, G., Buga, E., & Slessarev, M. (2021). *Frugal innovation: enabling mechanical ventilation during coronavirus disease 2019 pandemic in resource-limited settings*. *Critical Care Explorations*, 3(4)
- Fraser, N., Brierley, L., Dey, G., Polka, J. K. Pálffy, M., Nanni, F., & Coates, J. A. (2021). *The evolving role of preprints in the dissemination of COVID-19 research and their impact on the science communication landscape*. *PLoS biology*, 19(4)
- Cao, Y., Hiyoshi, A., & Montgomery, S. (2020). *COVID-19 case-fatality rate and demographic and socioeconomic influencers: worldwide spatial regression analysis based on country-level data*. *BMJ open*, 10(11)
- TRIPS Agreement (Agreement on Trade-related Aspects of Intellectual Property Right ۱۹۹۴):30-31
- WHO Declaration on the TRIPS Agreement and public health, ۲۰Nov۲۰۲۱
- UNGA resolution A/RES/74/274
- Moderna Therapeutics, Inc. v. Arbutus Biopharma Corp.(۲۳July۲۰۲۰), No. IPR۰۰۵۵۴-۲۰۱۹
- AstraZeneca, P. L. C. AstraZeneca takes next steps towards broad and equitable access to Oxford University's potential COVID-19 vaccine. June 4, 2020.
- World Health Organization. Solidarity Therapeutics Trial produces conclusive evidence on the effectiveness of repurposed drugs for COVID-19 in record time; 2020.
- WHO, Clinical management of COVID-۱۹, living guidance, available at <https://www.who.int/publications/i/item/WHO۲۰۱۹-nCoV-clinical-۱-۲۰۲۱>. Scientific data on the SARS-CoV-۲ virus and the COVID-۱۹ pandemic are rapidly evolving. Health practitioners, policymakers and the public should consult the most up-to-date guidance
- To see WHO Independent panel: https://theindependentpanel.org/wp-content/uploads/۰۵/۲۰۲۱/COVID-۱۹-Make-it-the-Last-Pandemic_final
- Report of the Review Committee on the Functioning of the International Health Regulations (۲۰۰۵) during the COVID-۱۹ response, available at https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA۷۴/A۷۴_۹Add۱
- “Considerations for implementing and adjusting public health and social measures in the context of COVID-۱۹, Interim guidance”, ۱۴June ۲۰۲۱, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/۳۴۱۸۱۱/۱۰۶۶۵/WHO-۲۰۱۹-nCoV-Adjusting-PH-measures-۲۰۲۱/۱>
- [https://www.who.int/publications/m; Weekly epidemiological update on COVID-۱۹ as of ۶Jul](https://www.who.int/publications/m;Weekly%20epidemiological%20update%20on%20COVID-۱۹as%20of%20۶Jul)

The Right to Access Medical Technologies in the COVID-19 Pandemic From the view of the Right to Health

Ehsan Javid

Assistant Professor, Department of Criminal Law & Criminology, Law Research Center, Maragheh Branch,
Islamic Azad University, Maragheh, Iran (Corresponding Author)
e.javid897@gmail.com

Mahsa Kheirkhah

M.A Student in International Law, Khorazmi University, Tehran
mahsa.k@khu.ac.ir

Abstract

Background & Objective: The Covid-19 pandemic, which caused the declaration of a global public health emergency, has highlighted the importance of medical technologies and innovations in addressing public health emergencies.

Research Method: By examining the challenges of this way, this research examines the approaches taken to improve access to health equipment, vaccines and medicines for this disease during the pandemic by international organizations and governments, especially the World Health Organization. .

Findings: access to these technologies has been unequal; So that many developing countries face significant challenges in accessing it. This highlights the urgent need for access to medical technologies and innovations.

Result: The approaches carried out include supporting information research and development, business facilitation measures and strengthening innovations. By working together, the international community can ensure that all countries have equitable access to medical technologies and basic health equipment to save lives and protect public health.

Keywords: Intellectual Property Rights, Competition Rights, Right to Fair Access, Trips Agreement, Covid-19 Disease